

АЛЛА ПЕТРЕНКО-ЛИСАК,

кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри галузевої соціології факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (02000, Київ, пр. Академіка Глушкова, 4д)

ALLA PETRENKO-LYSAK,

PhD in Sociology, Associate Professor at the Department of Branch Sociology, Faculty of Sociology, Taras Shevchenko National University of Kyiv (4d, Academician Hlushkov Av., Kyiv, 02000)

alla_pl@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-1316-5002>

ТИНА ПОЛЕК,

кандидат історичних наук, антрополог «Центру прикладної антропології» (02090, Київ, вул. Празька, 22а, кв. 49)

TINA POLEK,

PhD in History, Anthropologist at the "Centre for Applied Anthropology" (Ap. 49, 22a, vul. Praz'ka, Kyiv, 02090)

tina.momot@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-5244-2095>

Балконний простір: антрополого-соціологічна розвідка

Балкон — один із найбільш упізнаваних для містян елементів міської архітектури. Але попри його звичність, зрозумілість і, здавалося б, повсякденність, він завжди привертає увагу. Передусім це пояснюється архітектурним задумом — балкон має утворювати виступ на будинковій стіні, а отже, бути помітним. Балкон ніби «напрошується» на увагу до себе. Останнім часом тема пострадянських балконів набула популярності та зазнала жвавих публічних обговорень, адже мешканці багатоквартирних будинків, перебудовуючи балкони, фактично зазіхають на естетику будівель, їхню архітектурну цілісність та стилістичний задум, чим роблять цей елемент ще помітнішим. Фасади втратили довершеність і чистоту, замислену архітекторами, перетворившись на еkleктичні «клаптикові картинки», що творять фрейми повсякденної візуальної атмосфери міського буття. Цією кабінетно-польовою розвідкою ми прагнемо схарактеризувати фе-

Цитування: Петренко-Лисак, А., Полек, Т. (2021). Балконний простір: антрополого-соціологічна розвідка. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 2, 136–155.

номен пострадянського українського балкона крізь призму того, як цей архітектурний елемент (де)конструє урбаністичні простори і увиразнюється в серії практик, що їх мешканці міських помешкань реалізують на балконах.

Архітектурні елементи та повсякденні практики взаємодії містян із ними є невіддільною частиною міського простору та образу міста. У 1990-х роках в антропології та соціології відбувся так званий просторовий поворот, що спровокував посилення уваги науковців до зв'язку між урбаністичним простором і культурним та соціальним життям у містах [Jaffe, 2016: p. 11], зокрема актуалізував вивчення проблеми взаємодії приватних та публічних просторів і специфіки «творення місць» (place making) за різних культурних та соціальних умов.

Архітектурні споруди можна вважати *місцями* тоді, коли люди їх використовують у повсякденному житті та надають їм певного емоційного значення [Jaffe, 2016: p. 28]. І балкони стають для мешканців багатоповерхівок справжньою сценою для «театру повсякдення», а не просто бетонними виступами з тіла будинків. Це стається внаслідок приватизації та освоєння простору, що, своєю чергою, залежить від соціального та культурного контексту, в якому перебувають люди. Балкон можна перебудувати й тим самим змінити візуальні кордони фасаду будинку, і це буде або прийнятним для певної культури, або ні. Можна знести перегородку між балконом і кухнею і позбавитися внутрішнього кордону в квартирі. Крім того, балконні практики мають свою, часто не усвідомлювану, але доволі виразно окреслену рамку припустимої та неприпустимої поведінки, яка так само фреймує цей простір і перетворює його на *місце*. Наприклад, пострадянський балкон — це місце, де можна робити те, чого не можна робити ні у квартирі, ні у дворі, скажімо, засмагати або спати на свіжому повітрі. У такий спосіб смисли, що їх вкладають у простір балкона, огороджують його уявними кордонами й перетворюють на *місце*.

Наша розвідка є міждисциплінарною і залучає інструментарії антропології, соціології та культурології. Зокрема, для збирання емпіричного матеріалу було застосовано етнографічний метод, що передбачає спостереження та глибинні інтерв'ю. За допомоги спостережень (з фотофіксацією) ми сформували масив даних, які стосувалися зовнішнього та внутрішнього вигляду балконів, а глибинні інтерв'ю забезпечили нам ширший простір для інтерпретацій, адже містилися наративи містян щодо того, як вони використовують свої балкони. Слід зазначити, що люди не завжди охоче розповідали про свої балкони, а тим паче не надто охоче показували їх з боку свого приміщення. Неодноразово виникали ситуації, коли на прохання сфотографувати балкон зсередини, інформанти просили зробити це пізніше, після того, як вони там приберуть. Такі приклади можна тлумачити як такі, що засвідчують, наскільки приватним та особистим є простір балкона та наскільки по-різному його експлуатують. Окремий сегмент становлять експертні інтерв'ю. Досліджуючи феномен та явище пострадянських балконів, ми також проаналізували матеріали інтернет-видань, що містять різноманітні тексти та коментарі, присвячені балконам («В городе»¹, «Vezha»²,

1 В городе (s.a.). URL: <https://kiev.vgorode.ua/>

2 Vezha (s.a.). URL: <https://vezha.vn.ua/>

«Хмарочос»¹ тощо), матеріали сайтів компаній, які займаються склінням, добудовою та розширенням балконів («Balcon Expert»², «Balkonsky»³, «Balkonov»⁴ тощо), тематичну сторінку «Царь-балкон»⁵ у мережі Facebook та окремі пости в інших соціальних мережах.

Історія балконів в Україні сягає часів Київської Русі, де балкони були важливим архітектурним елементом княжих хоромів (називався такий балкон «гульбищем») та храмів. Надалі архітектурна історія на українських теренах дає змогу спостерігати балкони передусім у великих містах, де з'явилися прибуткові будинки. А у ХХ — на початку ХХІ століття балкони України пройшли шлях від радянських до пострадянських. Радянські балкони є результатом того, що в СРСР набуло розвитку будівництво багатоквартирних будинків, де за типовими проектами балкон або лоджія стали невіддільним елементом висотних будівель. Балкон втратив свою буржуазну унікальність і функцію місця відпочинку чи оглядності, здобувши роль майданчика безпеки, а з часом комори чи то просто місця для зберігання непотребу, який шкода чи не на часі викинути. Наприклад, пізньорадянське видання 1989 року про повсякденне життя «Наш дом» [Гуджабидзе, 1989: с. 45] так описує балкон: «Додатковою площею в квартирі є балкон або лоджія. Якщо балконів два, їх можна розділити за призначенням: для літнього відпочинку і для господарчих потреб. Якщо балкон один, то на ньому потрібно виокремити ті ж зони. За вмілого підходу можна доволі раціонально використовувати його, не паплюжачи фасад будівлі: облаштувати невеличкі шафи для зберігання певних речей та зйомні мотузки для білизни в межах висоти балконної огорожі. Через те, що більшість балконів вузькі (1,2 м) і встановити постійні меблі для відпочинку на них складно, можна використовувати відкидні або навісні столики та стільці». В іншому радянському енциклопедичному виданні 1988 року «Дім і сім'я» [Дом и семья, 1988: с. 7] балкон і лоджія мають такі визначення: «Балкон, майданчик, що виступає з фасаду будівлі, огорожений невисокою решіткою, екраном, парапетом. У житлових будинках міститься біля кухонь, житлових кімнат»; «лоджія, літнє приміщення, розташоване в габаритах будівлі, відкрите, здебільшого огорожене з одного боку. Функційне призначення та склад обладнання лоджії аналогічні балкону» [Дом и семья, 1988: с. 30].

Із плином часу балкони поступово видозмінювалися, і кожен архітектурний стиль, що супроводжував ту чи іншу епоху, привносив до них власні відмітні риси, відображаючи соціальні процеси, зміну цінностей, примхливу естетику смаків.

1 Хмарочос (s.a.). URL: <https://hmarochos.kiev.ua/>

2 *Balkon. Expert* (s.a.). URL: <http://balkon.expert/>

3 *Balkonsky* (s.a.). URL: <http://balkon.kiev.ua/balkon-pod-klyuch-kiev-tsena/>

4 *Balkonov* (s.a.). URL: <http://balkonov.com.ua/>

5 *Царь-Балкон* (s.a.). URL: <https://www.facebook.com/>

Помітне для більшості стихійне облаштування балконів ніяк не відповідає чинним юридичним нормам щодо житлової забудови. Необхідність дозволів, узгоджень з відповідними інстанціями та навіть із сусідами вповні ігнорується в українських реаліях переобладнання балконних просторів: від скління до перебудови чи добудови. Наші респонденти зауважують, що чули про таку необхідність, але обминали її, вдаючись до бюрократичних лазівок чи корупційних сценаріїв отримання тих самих дозволів та користуючись очевидною відсутністю практик покарання з боку контролювальних інстанцій. Утім, в окремих містах влада змогла дотримуватися норм більш суворо. Так, за спогадами вінничан, у випадку самовільного скління балконів у 1980-х роках існувала практика примусового демонтажу встановлених конструкцій муніципальними службами.

Зовнішній вигляд сучасних українських балконів залежить від двох чинників: (1) уподобань господаря, що юридично закріплені в нормі недоторканності приватного житла, згідно з Конституцією України та Цивільним кодексом України, і (2) чинних Державних будівельних норм (ДБН) та інших нормативних документів, що регламентують практики утримання будинків. Проте реальні повсякденні практики містян демонструють усталеність обминання юридичних процедур, пов'язаних зі склінням балконів, розширенням їх та переплануванням помешкань, що вможливлено високим рівнем корупції, застарілістю окремих норм та відсутністю системної містобудівної стратегії.

Якщо визначати архітектурні трансформації українських балконів, то вони цілком підпадають під означення *паразитної архітектури* — перехідної форми архітектури, пов'язаної з розміщенням певних конструкцій на вже наявних будівлях¹. За аналогією з біологічним терміном, який передбачає такий тип співіснування організмів, коли один з них використовує іншого для забезпечення своїх потреб та регуляції взаємовідносин із довкіллям, паразитна архітектура передбачає додавання нових функційних елементів до споруд, які вже існують і повноцінно виконують заплановані функції. Особливістю паразита є те, що він не може існувати без свого хазяїна, проте чим довше він паразитує, тим менше шкоди завдає, адже організми пристосовуються один до одного. Наразі чимало архітекторів вважають паразитний дизайн тією концепцією, яка найбільше відповідає духові часу і вирізняється достатньою гнучкістю, адже наслідує природу і в такий спосіб може розв'язувати проблему перенаселення, урбанізації та подолання наслідків стихійних лих². Услід за німецьким архітектором Матіасом Освальдом паразитну архітектуру наразі вважають посередником між змінами в суспільстві та в міській системі, адже формальне міське будівництво завжди провокує появу подальших адаптацій³.

1 *Parasitic architecture* (s.a.). URL: <https://www.archdaily.com/930393/parasitic-architecture-not-all-parasites-are-predators>

2 Tend Alert: Parasitic Architecture (2014). *Building and Décor*, 01.30. URL: <https://www.buildinganddecor.co.za/trend-alert-parasitic-architecture/>

3 Скирта, О. (2015). «Паразитная архитектура делает ваш город уникальным»: польский урбанист о балконах и киосках. *Platforma*, 11.20. URL: <https://platfor.ma/magazine/text-sq/pb/mateush-mastalski/>

Між іншим, саме євреї чи не першими в Україні започаткували традицію скління літніх приміщень, що передусім було спричинено релігійними уявленнями: «Відповідно до єврейських звичаїв, що склалися ще під час блукання євреїв біблійною пустелею, необхідно було зводити курені й жити в них упродовж восьми днів осіннього свята Суккот. Спочатку такі будівлі в містечках робили з очерету, але надалі, через дефіцит місця, євреї почали влаштовувати такі тимчасові житла досить оригінальним способом. У подільських містечках з ХІХ століття до будинків прибудовували скляні веранди. Замість стаціонарних стель вони мали рухомі дерев'яні люки-щити, які піднімали у дні святкування Суккот, відкриваючи, згідно з традицією, зоряне небо. Ці щити мали декоративне покриття, що імітує очеретяний дах, вочевидь у пам'ять про те, що перші курені-сукки робили тут із цього матеріалу. Було заведено обшивати веранди дерев'яними дошками. Контраст вибілених стін будинку і дерев'яного обшиття заскленої прибудови своєрідно підкреслював тимчасовість цього житла, на яке перетворювалася веранда на час Суккота» [Котляр, 2007]. Веранда — це звісно не балкон, але наявність візуального зразка заскленого літнього приміщення могла відобразитись на майбутніх повсякденних практиках неєврейського населення.

У пострадянських країнах яскравим прикладом паразитної архітектури є розширені балкони. Ця практика почалася у 1990-х роках і стала масовою. Балкони склять, розширюють і добудовують у найнесподіваніших місцях, і роблять це не дизайнери чи архітектори, а жителі багатоповерхівок, керуючись не естетикою чи розв'язанням більш загальних проблем, а власними інтересами та потребами у додатковому просторі для життя тут і зараз.

Водночас, попри поширене негативне ставлення до такого явища, як аматорська паразитна архітектура, польський урбаніст Матеуш Мастальські, наполягає на тому, що пострадянські балкони слід розглядати не як безумовне зло, що псує фасади будинків, а як напрям неофіційної архітектури: «Паразитна архітектура робить ваше місто унікальним. Вам варто прислухатися до того, що хочуть зробити люди, які створили її, — і спробувати йти на компроміси. Не копіювати чийсь конкретний досвід, а спробувати знайти власну відповідь. Проблема ж не в балконах, а в тому, що в Україні ними просто користуються інакше. Наприклад, вони можуть служити місцем зберігання речей або додавати відчуття безпеки людям, які не знають своїх сусідів. Те, як виглядають балкони та кіоски, — це наслідок. Проблема у чомусь іншому, але точно не у балконі»¹.

Балкон — це простір між внутрішнім (приміщенням) та зовнішнім (вулицею). Фактично це та частина приватного простору квартири, яка, з одного боку, видима ззовні, а з іншого — є структурним елементом фасаду будинку. Оцей межовий стан якраз і є найбільш визначальним для розуміння феноменології балкона. Тобто розуміння балкона як межового простору стосується й

1 Скирта, О. (2015). «Паразитная архитектура делает ваш город уникальным»: польский урбанист о балконах и киосках. Platforma, 11.20. URL: <https://platfor.ma/magazine/text-sq/pb/mateush-mastalski/>

того, який саме простір балкон відмежовує і чи виникає (або ні) в містянина потреба означити цю межу у «своєму» просторі. Ця межа дуже по-різному сприймається ззовні і зсередини. Наші спостереження свідчать про те, що відповідність зовнішнього вигляду балкона загальній естетичній концепції фасаду не турбує більшість українців взагалі. Насправді вони просто не звертають на це уваги, бо зосереджуються лише на тому, як виглядає конкретно їхній балкон, до того ж порівняно з тим, як він виглядав до ремонту. У такому разі ремонт балкона, його скління та обшивка «вагонкою» сприймаються як створення нового, причепуреного балкона замість старого, неохайного (з іржавими перегородами або облізлою бетонною плитою, прогнилими перилами тощо). Дивлячись на свій будинок, його мешканці вихоплюють поглядом лише власний балкон, сприймаючи його ізольовано.

Поза всіляким сумнівом, зовнішнє у цьому випадку менш важливе, ніж внутрішнє. Балкон «облагороджується» для того, щоб максимально ефективно використати його внутрішній простір для власних потреб. Саме цей внутрішній простір балкона вже вважається незаперечно «своїм», тобто ніхто сторонній туди втручатися не має права. Не випадково вікна на закслених балконах нерідко завішують тюлем, шторами або ролетами, щоб максимально убезпечити його від цікавих поглядів ззовні (навіть якщо на балконі лежить старий мотлох) або зайвого світла.

Сучасний містянин сприймає балкон як повноцінну частину квартири. Тому небажання мешканців багатоповерхівок пускати сторонніх у цей хоч і межовий, але «свій», привласнений простір є логічним і зрозумілим.

Іноді окремі містяни через вигляд своїх балконів прагнуть продемонструвати власні уявлення та вподобання, тобто те, що пов'язане з їхньою ідентичністю. Для цього на балконі розміщують відповідні візуальні символи, обирають конкретні кольорові рішення або надають балконів нових форм, але про це детальніше згодом.

Отже, балкон справедливо можна вважати простором пограниччя: між «своїм» і «чужим», «приватним» і «публічним», «домом» і «вулицею», «зовнішнім» і «внутрішнім», «не-місцем». Балкон як *не-місце* є простором практик, що мають досить простий і легко вгадуваний характер. Двоналежність балкона регулює поведінку людей: з одного боку, це місце приватних практик, з іншого – хоч би що ви робили на балконі — це є видимим ззовні, а отже, обмежується соромом, страхом чи будь-яким іншим відчуттям, що перебуває в межі опозицій «приватне–публічне», «дозволене–недозволене», «прийнятне–неприйнятне». Балкон є транзитивним простором. На балконі люди не перебувають упродовж тривалого часу. Балконний простір — це середовище тимчасових або короткотривалих дій: вийти/увійти — виконати дію — покинути. Зверніть увагу на дієслово — на балкон водночас і входять, і виходять — власне ця характеристика є ознакою його не тільки межової сутності, а й подвійної належності. Балкони — це гетеротопії.

Гетеротопії (згідно з Мішелем Фуко) — це «інші місця», «поза-місця», які *мають місце* і є абсолютно реальними (на противагу утопіям) і значущими для найрізноманітніших повсякденних практик індивідів. Саме так сталося з бал-

конами. Іноді гетеротопію розглядають як свого роду «шизофренію» культурного і соціального простору, що продукує «потік» автономних актів свідомості, постійно розщеплюючи образ первісного «материнського» простору. Балкони, маючи визначально архітектурну «материнську» функцію, поступово набули додаткового *власницького* прочитання, що спричинило «породження» індивідуалістичного нашарування на противагу базовій функційності. Саме це і є та паразитність, про яку йшлося вище. Балкон виконує всі загальні функції гетеротопій: компенсаторну — як місце з певним порядком, що компенсує недосконалість світу повсякденного буття/життя (наприклад, брак фізичного і соціально забарвленого приватизацією простору); та ілюзорну — творить уявлюваний простір, що «скидає маску з усіх реальних просторів», демонструючи реальність такою, як вона є (наприклад, уявляє обивательську чи споживачську натуру власника житла).

Насправді люди використовують балкони для найрізноманітніших потреб, адже це простір багатофункційний.

Можна виділити такі функції балкона в українських пострадянських містах:

- робочий простір (майстерні, кабінети);
- простір відпочинку (зокрема, споглядання краєвиду);
- простір дозвілля чи спорту (тренажерна, читацька міні-зала);
- жилий простір (продовження кухні, кімнати або окрема кімната);
- побутове чи господарське приміщення (зберігання кухонного начиння; харчових продуктів і консервації; речей, які шкода викинути; великогабаритних предметів; сушіння білизни);
- перформативний простір (подієвий або для самовираження).

Наші спостереження показують, що первинна функція балкона як місця, де можна подихати свіжим повітрям або помилуватися пейзажем, зберігається, і люди охоче використовують простір балкона для *відпочинку та проведення дозвілля*. З цієї метою містяни можуть розміщувати там вуличні меблі, килимки, виносити на нетривалий час стільчики, де можна посидіти.

Варто сказати, що іноді балкон стає єдиним місцем, де люди з інвалідністю, хворобами або маломобільні люди можуть комунікувати із зовнішнім світом. Не маючи змоги залишити своє помешкання, вони використовують балкон як *місце для прогулянки*. І така практика однозначно є сигналом до того, що необхідно вживати заходів, аби кожна людина, незважаючи на стан свого тіла, мала змогу скористатися відповідними технічними засобами (наприклад, будинковими ліфтами чи пандусами) або допомогою працівників соціальних служб для того, щоб за бажанням мати можливість потрапити на вулицю і спілкуватися із зовнішнім щодо оселі світом.

Любителі спати на свіжому повітрі, особливо в літню спеку, використовують балкон як сезонну *спальню*. До речі, апеляцію до цієї практики використовують в маркетингових кампаніях київські забудовники. Нерідко балкон стає місцем для денного сну немовлят, коли, наприклад, на вулиці погана/незручна для прогулянки погода або дитина чи її батьки прихворіли.

Засклений балкон успішно виконує низку таких важливих *побутових функцій, як шумо- й теплоізоляція та захист від пилу*, хоча це знижує освітленість

приміщення, що примикає до нього. Не секрет, що з цими речами в українській забудові є серйозні проблеми. І рішення про скління балкона справді допомагає їх розв'язати. Крім того, якщо балкон засклений, на нього не падатиме сміття з верхніх поверхів, наприклад недопалки. А це вже функція убезпечення від пожежі.

Засклений балкон стає також запорукою *психологічного комфорту та відчуття безпеки* для мешканців верхніх поверхів. Багатьом людям притаманний страх висоти, і відкритий простір на поверхах, вищих за дев'ятий, не для всіх може бути комфортним [Кидуэлл, 2018]. До того ж відкритий балкон стимулює посилення відчуття тривоги у батьків маленьких дітей, адже збільшує ризик нещасного випадку. Для мешканців нижніх поверхів засклений балкон є значно комфортнішим, бо їм видається, що в такому разі вони будуть більш захищені від можливого пограбування.

Ще з радянського часу балкон заслужено посідає почесне місце «*курулки*» у квартирі. Зрідка цю функцію виконує сходова клітина, спільний балкон у під'їзді або кухонне вікно, проте найчастіше курити ходять на свій балкон. Вочевидь, балкон найбільш придатний для курців ще й з тієї причини, що, з одного боку, не треба далеко йти та відповідним чином вдягатися, а з іншого — це створює мінімум дискомфорту для інших співмешканців. На балконі часто знаходиться одна або кілька попільничок, які стоять на підвіконні або прикріплені до балконних перил. Паління на балконі — практика майже сакральна, адже це той формат, який дає змогу побути наодинці, поспілкуватись з кимось окремо під час вечірки або просто обдумати якусь проблему там, де ніхто не відволікатиме, зрештою, просто поговорити телефоном.

У пострадянській реальності у квартирах радянської забудови із невеликим метражем за допомогою перепланування та розширення балкон можна використовувати як *повноцінний жилий простір*, якщо його зробити, наприклад, продовженням кухні, спальні або вітальні. Утім, називати таку практику суто пострадянською насправді неправильно. Люди завжди прагнули розширити свій приватний простір. Згадаймо хоча б навісні балкони, що набули популярності за доби Відродження, адже уможливили збільшення площі будинку за рахунок тієї частини, котру не обкладали податком, бо вона не займала простору на землі. Зараз ми спостерігаємо аналогічну мотивацію. Містяни прагнуть отримати максимум жилого простору, освоюючи для цього нежиле приміщення або добудовуючи цей простір в інший спосіб.

Балкон нерідко використовують як *місце для споживання їжі або напоїв* — як їдальню чи бар. Містяни визначають цей простір придатним для того, щоб вважати його «свіжим повітрям», де приємніше їсти, де кращий апетит. На балконі можуть розміщувати меблі для обіду, бар для вечірнього споживання алкоголю або гриль чи мангал для святкового приготування їжі та вечері у вихідний день.

Балкон, особливо в середовищі молодих містян, може ставати *місцем для вечірок* з розпиванням алкоголю, грою на музичних інструментах, слуханням музики, читанням поезій. Так балкон стає *місцем для «тусовок» і творчості*. Наприклад, один зі своїх перших альбомів український гурт «Morj», апелюючи до практики балконних тусовок, назвав «Балконник»; співачка «Луна» з нагоди

релізу нової пісні виконала концерт на своєму балконі, що виходить на фонтан перед Національною оперою України¹; в Одесі на балконі «Горсада» регулярно відбуваються концертні програми (проект «АРТ балкон»), а в Києві — це проєкт «Вечірка на балконі» від «BCI.CBOЇ».

На балконі подекуди влаштовують невеличкі *майстерні для творчості або любленого хобі*. Це може бути що завгодно: виготовлення прикрас, декору, знарядь для рибальства, ремонт побутових приладів, манікюрний стіл, бібліотека тощо. Для цього на балконах розміщують робочий стіл, полиці з інструментами, ящики, тумби, невеличкі крісла чи стільці тощо.

Крім того, балкон можна використовувати як *робочий кабінет або студію*. Брак місця у квартирі може стимулювати людину, яка потребує додаткового відокремленого робочого простору, облаштовувати його на балконі. Цей простір привабливий тим, що там багато денного світла, а також він ізольований від решти квартири, а отже, там тихіше і простіше сконцентруватися на роботі. Для виконання цієї функції балкони зазвичай утеплюють, подеколи приєднуючи до центрального опалення.

На балконі містяться, які полюбляють заняття спортом, можуть влаштувати *міні-тренажерні зали*, розмістивши, наприклад, бігову доріжку, стінку, гантелі тощо. Очевидно, що такі рішення також продиктовані доступом до свіжого повітря, відокремленістю, а також тим, що спортивний інвентар нерідко є громіздким та займає багато місця.

Люди, які люблять засмагати, можуть використовувати балкон як *солярій*, розташовуючи на балконі прилади для засмагання або просто користуючись влітку відкритістю до сонця.

Тепер переходимо до побутових потреб, які містяться реалізують на балконі. Вочевидь найпоширенішою практикою є використання балкона для *сушіння білизни*. Для цього натягують спеціальні мотузки, або розміщують пластикові сушарки, або вішають білизну на виносних конструкціях (поширених у старих будинках 1960-х років). Вважається, що білизна, яка висохла на балконі, «пахне свіжістю», і взагалі в суху погоду українські містяни білизну вдома не сушать.

Балкон нерідко стає *сараям/коморою* для зберігання інструментів, приладдя та ремонтних матеріалів або ж для великогабаритних речей сезонного характеру, які в житловому приміщенні можуть займати чимало місця (санки, велосипеди, лижі, дитячі візочки). Крім того, на балконі зберігають ті габаритні предмети, які не використовуються щодня, але мають бути «під рукою», адже періодично в них виникає потреба. Наприклад, пилосос, дошка для прасування, драбина, валіза для подорожей тощо.

Також, керуючись побутовою необхідністю, містяни використовують балкон як *місце для зберігання продуктів харчування*. На балконі, часто на спеціальних стелажах, полицках або просто в ящиках зберігають овочі, фрукти (надто, якщо вихід на цей балкон розміщений на кухні). Особливо актуальне таке застосування простору балкона для людей, які власноруч вирощують городину

1 Как это было: концерт Луны на балконе (s.a.). *Bestin.ua*. URL: <http://bestin.ua/event/kak-eto-bylo-koncert-luny-na-balkone/>

на дачах або мають родичів у селі, яким допомагають у городництві. З цього приводу «Центр Разумкова» провів дослідження, яке показало, що станом на травень 2013 року 59,7% опитаних українців брали участь у посадці картоплі на власному городі, 9,1% — на городі родичів або знайомих, 1,2% виконували таким чином оплачувану роботу, натомість 34,9% респондентів участі у саджанні картоплі не брали¹. Відповідно, можемо уявити собі, де зберігається цей врожай городини. Декому, можливо, вдається лишати картоплю та іншу городину в селі або на дачі, у підвалі житлового будинку або в гаражі (якщо такий є), а от решта облаштовують відповідний простір на своєму балконі.

Зрештою, сам балкон може стати *простором для вирощування рослин, квітником, оранжереєю чи навіть городом*. Висаджування на балконі рослин і квітів є поширеною та шанованою практикою в більшості країн світу, де балкони є поширеною складовою архітектурних об'єктів. Ці практики заохочували та культивували й на радянському просторі. Так, до конструкції балкона ще на етапі будівництва часто закладали спеціальні ніші для розміщення квіткових кошиків (найчастіше у вигляді кріплень до балконних ґрат).

Тут варто також згадати про *явище міського городництва*. Наприклад, дуже часто люди, які мають дачі, вирощують розсаду (помідорів, огірків, болгарського перцю тощо) саме на балконі. Або балкон виступає простором, де ростуть рослини, призначені для вживання у їжу: це може бути зелень — цибуля, петрушка, кріп, м'ята, базилік, а можуть бути й овочі (помідори, огірки, редис тощо) чи ягоди (полуниця, смородина тощо).

Ще однією функцією балкона можемо визначити «фауністичну», адже український балкон нерідко стає *місцем комунікації з тваринами (і комахами)*, місцем їх утримання, розведення та вихову. Так, за напівфольклорними історіями про козу, свиню, курей чи кролів на балконі у сусідів насправді приховуються реальні випадки, що їх доводилось спостерігати мешканцям багатопверхівок. Важко пояснити, що стає причиною таких дій — любов до тварин, економічна скрута, туга за сільським способом життя чи щось інше — однак такі випадки траплялися і траплятимуться в усіх українських великих містах. Наприклад, 2017 року у Вінниці розгорівся скандал довкола чоловіка, який у себе на балконі розводив бджіл, що викликало глибоке нерозуміння сусідів². Цікаво, що коментуючи своє заняття, чоловік наводив журналістам приклади розведення бджіл в Америці, що, на його думку, легітиме його практику: «Мішель Обама в Білому домі пасіку тримає. По всій Америці бум іде. На дахах будинків пасіки стоять»³. Утім розведення бджіл у дворі Білого дому або на даху — точно не те саме, що розведення бджіл поруч із вікном сусідської квартири; нерозуміння

1 Чи брали Ви участь цієї весни у посадці картоплі? Соціологічне опитування. Центр Разумкова (s.a.). URL: http://www.uceps.org/ukr/poll.php?poll_id=891

2 У Вінниці чоловік облаштував пасіку на балконі багатопверхівки (s.a.). *24 канал*. URL: https://24tv.ua/u_vinnitsi_cholovik_oblashtuvav_pasiku_na_balkoni_bagatoperhivki_n837215

3 Плахтій, Ю. (2017). Вулицам не місце на балконі: вінницький пасічник перевезе бджіл подалі від міста. *ВЕЖА*, 07.05. URL: <https://vezha.vn.ua/vulykam-ne-mistse-na-balkoni-vinnitskyj-pasichnyk-pereveze-bdzhil-podali-vid-mista/>

цього й породжує унікальні практики в українських містах. Балкон може ставати також місцем для вигулу домашніх улюбленців. На балконі може знаходитись лоток для kota або пелюшка для кімнатного песика. Відповідно, домашні улюбленці можуть реалізувати свої потреби умовно «на вулиці», а господарі уникнути у такий спосіб неприємного запаху і необхідності витратити час на вигул тварини.

Крім розведення свійських тварин балкон може ставати простором для комунікації з міською фауною. На балконі (із зовнішнього боку) розміщують годівнички для птахів: синиць, горобців, голубів тощо. Саме на балконі тримають поранених диких птахів або тварин. Згадайте, наприклад, історії про дітей (своїх, чужих чи себе у дитинстві), які приносять додому поранених голубів або горобців. Де їх тримають? Правильно, на балконі. Тому що це одночасно і зовнішній, і внутрішній простір.

Балкон виконує для містян ще одну важливу психологічну функцію *усамітнення*, надаючи можливість відокремитись від решти мешканців квартири і просто побути наодинці із власними думками. Насправді, не варто недооцінювати значення цієї функції, адже наявність такого простору особливо важлива за умов, коли у квартирі проживає велика родина або коли одну квартиру спільно орендують кілька людей, не маючи при цьому окремих кімнат.

Балкон — це, з-поміж іншого, місце для здійснення *сусідського контролю* (neighborhood watch). Допитливість та цікавість окремих мешканців або мешканок багатоповерхівок може, звісно, дратувати їхніх сусідів, однак у разі появи сигналів небезпеки у дворі (хуліганство, інші злочини, поява підозрілих незнайомих осіб) саме ці люди першими стають на захист інтересів сусідської спільноти, повідомляючи про небезпеку поліцію або інших мешканців будинку.

Ще, хоч як це дивно звучить, балкон в Україні можна монетизувати, й він виконуватиме функцію *отримання доходу*. Звісно, йдеться про рекламу, адже її розміщення може приносити власникові квартири доволі відчутну фінансову винагороду. Слід сказати, що рекламу на балконах житлових будинків розміщують як комерційні структури, так і політичні сили¹.

Однак така практика стосується не лише заробітку, нерідко балкон стає *місцем прояву ідентичності* (політичної, спортивної, культурної) його власників. За часів революційних активностей або виборчих кампаній, коли місто перетворюється на своєрідний епіцентр боротьби ідеологій, містяни вдаються до свідомого публічного означення власних політичних поглядів. У такому випадку мешканці українських міст вивішують на балкони національні прапори або прапори політичних партій, демонструючи свої патріотичні чи політичні погляди. Наприклад, у ЗМІ жваво обговорювали історію так званого патріотичного балкона в Одесі, прикрашеного національною символікою², або випадок з пенсіонеркою з міста Червонограда, яка оздобила свій балкон національним

1 В Одесской области балкон с баннером кандидата забросали краской (s.a.). Думская. URL: <http://dumskaya.net/news/v-odesskoj-oblasti-balkony-s-bannerami-kandidata-022413/>

2 Шевчук, І. (2012). В Одесі з «патріотичного балкону» лунали українські пісні та вірші. Радіо Свобода, 05.12. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24578238.html>

візерунком, використавши для цього пластикові кришечки. Утім, жителі Барселони в суперечливих подіях самовизначення Каталонії так само висловлювали свої політичні вподобання.

Оформлення чи оздоблення балкона як вираження власної сутності/натури або естетичних чи ідеологічних уподобань призводять до того, що містяни, які не відчують реальних правових обмежень, користаючись законодавчими «вольностями» через слабкість закону і відсутність покарань за самодіяльність, дедалі сміливіше експериментують з дизайном своїх балконів, «прикрашаючи» та оформлюючи їх у найдивакуватіші способи. Можна з гумором ставитись до такої самодіяльності, проте існують і професійні зазіхання на такий дизайн балконів. Наприклад, такі інноваційні варіанти, як балкон-трансформер або балкон-басейн; балкони у вигляді чашок (в Токіо як реклама кав'ярні); зрештою, балкони будинків, сконструйованих великим Гауді, славу якого деякі «митці» прагнуть повторити. Подекуди це обертається відчутною монетизацією будівлі чи приміщення, якому цей балкон належить.

І нарешті остання функція. Будьмо відверті. *Іноді балкон — це просто балкон.* Його не засклено, він без тварин, стільців чи рослин. На ньому не палять і не влаштовують вечірки. Він просто є, і сам факт його присутності приносить мешканцю квартири відчуття задоволення.

Зважаючи на множинність функцій, що їх виконують балкони, причину появи візуального феномену пострадянського балкона передусім можна вбачати в тому, що *проекування помешкань* у багатоповерхівках не забезпечило реалізацію цих потреб містян в інший спосіб або в інших просторах, тобто відповідальність за це частково лежить на забудовниках. Ще одним поясненням появи практики скління та господарчого використання балконів є *криза легітимності балкона та лібералізація економіки*. У Радянському Союзі оселі багатоквартирних будинків здебільшого перебували в державній власності, де мешканці проживали не на правах власників. Відповідно ані бажань, ані можливостей вкласти ресурси та зусилля в трансформацію житла, яке їм не належало, не було. За умовчанням фасад будинку сприймався як зовнішній, такий, що належить владі (країни, міста), яка ним і мусить опікуватися. Але з плином часу, з послабленням контролю з боку влади, з поширенням процесів приватизації житла та практик кооперативного будівництва люди відчули себе (передусім формально) власниками житла, частиною якого був і балкон. Додавши до цього появу на ринку будівельних матеріалів та їх доступність, а також аматорські таланти, отримуємо квітучу самодіяльність із поліпшення умов власного житла. До послуг професіоналів першопрохідці не зверталися (власне на той час їх і не було), хіба користувалися порадами друзів-будівельників. Лише згодом у відповідь на ці поширені практики з'явився ринок послуг зі скління та облаштування балконних приміщень.

Двоналежність балкона до публічного та приватного простору призвела до того, що зовнішній простір, де власне й розташовується балкон, сприймається як іншобічний від житлового. Відповідно такі практики, як тимчасове винесення сміття за двері до того, як господар/господиня вийде у справах й по дорозі викине його у смітник, або ж відсутність достатнього простору в коридорі квар-

тири для зберігання дитячих візочків, санчат, велосипедів тощо, призвичаїли мешканців ставитись до спільних зовнішніх просторів будинку, як до таких, що придатні для зберігання, так би мовити, «недомашніх», вуличних, предметів. Натомість балкон як свого роду зовнішній простір квартири поступово перетворився на комору, що її з часом для комфорту заскилили.

З іншого боку, скління зумовлене не лише відсутністю комори, а й відсутністю належного рівня інших параметрів будинку (шумо-, теплоізоляції тощо). Особливо ці проблеми актуалізувалися після підвищення тарифів за комунальні послуги у 2014 році й відповідно постали заохоченням дій щодо збільшення енергоефективності приміщень. Одним зі шляхів її підвищення у ЗМІ та коментарях експертів неодноразово називали саме скління літніх приміщень. Відповідно, це ще більше похвалило й без того активний ринок надання послуг зі скління, утеплення та розширення балконів.

На нашу думку, серед причин скління та розширення балконів також слід назвати *бідність*, а часом і *соціальну бідність* (стан неспроможності підтримувати мінімальний рівень споживання, зумовлений фізіологічно, соціально, культурно визначеними якісними нормами). Йдеться про те, що зберігання консервації, харчових продуктів, старих речей свідчить про те, що містяни в такий спосіб залучають додаткові ресурси для економії коштів. Ознакою бідності є також перенаселеність квартир, адже саме брак фінансів змушує кілька поколінь однієї родини мешкати разом або незнайомих людей спільно винаймати житло.

Також у використанні балкона як комори можна побачити *відголоски сільського досвіду*. Відомо, що в сільській місцевості домогосподарство передбачає наявність не лише житлового приміщення, а й господарських споруд. З-поміж таких споруд обов'язково є підвал для зберігання городини та консервації, сарай для зберігання реманенту тощо. Така організація простору є комфортною для сільських мешканців, адже слугує реалізації всіх нагальних господарських потреб. З іншого боку, колишні селяни, які переїхали до міста, нерідко продовжують займатися вирощуванням городини та вдаються до традиційних практик їх зберігання. Також вони надають перевагу зберіганню реманенту, хоча б у вигляді ящика для інструментів чи прасувальної дошки за межами житлового простору. Зрозуміло, що з усіх приміщень у квартирі найкраще для таких цілей підходить балкон.

Слід сказати, що скління балкона з огляду на *психологічну функцію*, яку воно виконує, є важливим для мешканців верхніх поверхів. Григорій Мельничук, співкоординатор Ради з урбаністики міста Києва, висловив думку, що для людини страх висоти (як і турбота про безпеку дитини) є природними, а тому не варто розраховувати на те, що мешканці верхніх поверхів відмовляться склити свій балкон з естетичних міркувань¹. Це твердження київського урбаніста не є голослівним, адже описано психогеографами — дослідниками, які вивчають

1 Мельничук, Г. (2016). Зло из лучших побуждений: что делать со стеклением балконов и другими спорными решениями. *Platforma*, 04.22. URL: <https://opinion.platfor.ma/chego-khochet-zhitel/>

вплив простору на індивіда, зокрема П. Кідвелом [Кидуэлл, 2018] та К. Елардом [Эллард, 2016].

Крім того, слід враховувати *юридичний вимір* проблеми. Чинні ДБН, різноманітні інструкції, положення та інші документи, які регулюють житлову забудову, є вкрай негнучкими й дісталися нам від радянських часів, не зазнавали оновлення та не замінювалися новими. Тому на всіх суспільних рівнях виникають труднощі з їх дотриманням, адже і мешканці, і забудовники не вбачають у цьому доцільності, а передбачуване покарання за їх порушення не завжди є переконливим аргументом, здатним утримати від протиправної дії. З іншого боку, як і з багатьма іншими питаннями в нашій країні, проблема перебудови або розбудови балкона нерідко перетворюється просто на чергову графу фінансових витрат, адже в умовах корупції в органах державної влади найекстравагантніше будівельне рішення може бути втіленим в життя після відповідного «винагородження» посадової особи, відповідальної за цю сферу.

Є ще одна причина скління балконів, коріння якої нераціональне, а тому її усунення є найскладнішим. Ідеться про те, що скління і розширення балкона, його «облагородження» за останні роки двадцять в Україні стало *традицією*, можна сказати *внормувалося*. Містяни не уявляють, що може бути інакше і відтворюють цю практику, не замислюючись. Наразі чимало людей послуговуються типовим поясненням «всі так роблять», а незасклений балкон сприймається як незавершений. Уявити собі капітальний ремонт у квартирі, який стосуватиметься всіх приміщень, крім балкона — це, звісно, можливо, але малоімовірно, адже балкон в уявленнях українських містян — це хоч і маргінальна, але частина їхнього дому: «Рано чи пізно постає питання про його благоустрій, адже враження навіть від найдорожчого та вишуканого ремонту в квартирі може бути спалюжене понурим виглядом обшарпаних стін або старих рам, що віджили свій вік, на балконі чи в лоджії. І це досить закономірно, адже ці споруди є невіддільною частиною житла, а тому мусять слугувати його гармонійним продовженням» [Доброва, 2013].

Тут слід зазначити, що скління і розширення балконів — певною мірою *вірусне явище*. З'явившись в одному будинку, воно швидко перекочує на сусідні, заохочуючи дедалі більше містян зробити свій балкон не гіршим, ніж у сусіда, більшим, ніж у сусіда, чи принаймні зробити його таким, як і в інших людей, «бо що ж виходить, люди поробили собі, а ми що, гірші?». До речі, саме на такі аргументи у своїх маркетингових стратегіях спираються компанії, які пропонують послуги зі скління та розширення балконів. Зрозуміло, що на їхню діяльність є попит, однак слід також враховувати, що завдання компанії — зробити все можливе, щоб попит постійно зростав. Отже, можна говорити, що поява та активна діяльність цих організацій насправді є причиною активного поширення такої практики.

Аналогічно поширене в Україні урбаністичне вірусне явище має назву «огороджені спільноти» (gated communities). Ідеться про житлові комплекси, оточені стінами, парканами чи земляними насипами з кущами та з охороною на вході, що утворює простір, куди можуть потрапити лише мешканці будинків або їхні

гості [Лоу, 2017]. На перший погляд, власники квартир у таких ЖК не хочуть нічого поганого — вони просто дбають про *свою* безпеку і простір *свого* двору. І така мотивація цілком зрозуміла, через що ця практика набула неабиякого поширення в пострадянських новобудовах. Її швидко підхопили забудовники і тепер обіцяють майбутнім мешканцям своїх будинків закритий доглянутий двір, де не буде небезпечних сторонніх. І ця обіцянка працює. Люди охоче вітають такий крок, ба більше, часто вони самі вимагають від забудовника або обслуговувальної компанії закрити свій двір від чужинців. Огородження стало вірусним явищем, адже відкритий двір в новому ЖК почали вважати «неправильним», «незавершеним». Це явище ніщо інше, як черговий приклад власництва на простір, тільки вже в колективному прояві.

Між тим, слід розуміти, що останнє, про що думають мешканці українських багатопверхівок, обшиваючи вагонкою *свій* (!) балкон, — це естетика та гармонійний вигляд будинку. Життєвий досвід кількох поколінь, які пережили радянський період, 1990-ті роки та вже дві економічні кризи, говорить про те, що варто передусім турбуватись про власний комфорт і комфорт своєї родини, а естетика — справа аж ніяк не першочергова. І такі міркування знову підводять нас до проблеми бідності, адже наразі важко говорити про такий рівень добробуту українців, який дасть змогу наблизитись до готовності вкладати час чи кошти в покращення спільного побуту. Портрет міста — це його люди. Якщо бути відвертими, слід визнати, що чимало мешканців українських міст справді не помічають візуальної дисгармонії, викликані (де)формованими балконами. Так само як не помічають засилля реклами, припаркованих всюди авто, утеплених різнобарвних стін, супутникових антен і кондиціонерів. Це не означає, що українці не уважні, байдужі чи якісь ще не такі; це означає, що такий візуальний шум став нормою, і люди просто до нього звикли і пристосувалися.

Тож постає питання, чи загалом потрібно щось робити з «нашими вітчизняними» балконами, які так дратують захисників урбаністичної та архітектурної естетики? Відповідь в тому, що можна горділиво записати балкони до розряду модної паразитної архітектури та влаштовувати відповідні екскурсії, тобто лишити все як є. Можна зайняти вичікувальну позицію і сподіватися, що це явище зникне саме собою, коли зросте рівень життя в Україні. Обидва ці підходи мають право на життя, проте ми все ж спробуємо тут озвучити деякі тези, які періодично з'являються в українському медійному та інтелектуальному просторах, показавши переваги та вади кожної з них.

Досить часто, обговорюючи проблему балконів, різні люди наголошують переваги *адміністративного тиску*. В 2011 році було ініційовано запровадження податку на засклені балкони¹, а саме внесення змін до Житлового кодексу, які стосувалися визначення загальної площі квартири, до якої включено площі літніх приміщень. Утім, перенесення коефіцієнтів чинних ДБН до Житлового кодексу опору не викликало і на масштаби скління не вплинуло. У 2016-му мерія

1 З населення здеруть податок за засклені балкони (s.a.). ТСН. URL: <https://tsn.ua/groshi/z-naselennya-zderut-podatok-za-zaskleni-balkoni.html> <https://tsn.ua/groshi/z-naselennya-zderut-podatok-za-zaskleni-balkoni.html>

Києва внесла пропозицію щодо заборони скління балконів та сушіння на них білизни, однак цей закон так і не було ухвалено.

Інший підхід передбачає застосування *методу адміністративного захоплення*. 2016 року в місті Вінниці було розроблено концепцію реконструкції фасадів центральної частини міста¹. Під час зустрічей з мешканцями будинків представники адміністрації озвучували умови: міська влада зобов'язувалася оплатити повну вартість усіх робіт, пов'язаних з реконструкцією фасаду, — перекриття даху, ремонту ганків, встановлення нових балконів. Однак такі умови були актуальними лише для відкритих балконів. Водночас, якщо мешканці хотіли лишити свої балкони зашклененими, вони мусили компенсувати третину їхньої вартості, і ще однією умовою стала згода всіх 100% мешканців будинку². Зрештою, після тривалих обговорень мешканці будинку домовились допомогти неплатоспроможним сусідам виплатити необхідну суму, а міська влада, своєю чергою, зобов'язалась встановити всім мешканцям зашклені, але однотипні балкони³.

Ще одним з варіантів розв'язання проблеми хаотичного скління є прописування *заборони скління* в договорі між забудовником і власником квартири. Також для боротьби з появою особливо екстраординарних балконів можна застосовувати *тиск з боку сусідів*.

Ще однією стратегією можна визначити *просвіту* — освітні ініціативи медій і дослідників міста та архітектури з метою формування уявлень мешканців багатоповерхівок про те, що будинок є зоною спільної відповідальності всіх його мешканців. Але це потребує часу та зваженої просвітницької роботи. І хоча ця стратегія є довготривалою, її результати можуть виявитися більш тривкими та життєздатними. У межах застосування такої стратегії можна спрямувати зусилля трендсеттерів на те, щоб *зробити незашклені балкони модними*, а це, своєю чергою, спонукатиме мешканців квартир самостійно вживати заходів задля того, щоб наблизити вигляд свого житла до модного зразка. Власне, як метод активізації фактора культурної традиції (в обмін на теперішній).

Однак слід усвідомити, що головне в місті — не будинки, а люди, тому балкон — це передусім елемент культурного ландшафту міста, створеного його мешканцями, та зона їхнього комфорту. «Неможливо бути частиною Європи та не бути при цьому собою. Baukultur⁴ не врятує українців від білих пластикових

1 У Вінниці створили «Старий Амстердам» з 3D-малюнками. Фоторепортаж (s.a.). Вінниця info. URL: <http://www.vinnitsa.info/news/u-vinnitsi-stvorili-stariy-amsterdam-z-3d-malyunkami-fotoreportazh.html>

2 Качор, А. (2017). «Ми заплатимо за інших»: мешканці Соборної, 101 близькі до рішення прибрати власні балкони заради нового фасаду. Фото. VEЖА, 06.15. URL: <https://vezha.vn.ua/zaplatymo-za-inshyh-meshkantsi-sobornoyi-101-blyzki-rishennya-prybraty-vlasni-balkony-zarady-novogo-fasadu-foto/>

3 Там само.

4 Європейська концепція, що охоплює питання архітектури та культурного надбання; культура урбанізованого середовища. Термін «baukultur» з німецької буквально перекладають як «культуру будівництва».

балконів на фасадах дореволюційних будинків. Люди ідентифікують себе з тим життєвим простором, в якому перебувають постійно. Атмосфера кожного конкретного міста — це почасти консенсус місцевої спільноти. Те саме відчуття хорошого якісного життя, котре спантеличує недосвідчених мандрівників з пострадянських країн за кордоном ... коли приїжджаючи важко зрозуміти, чому для них там влада створює все, а для нас тут — нічого... а зрозуміти треба одне — люди самі для себе все це створюють. Можливо, це категоричний імператив у дії. Можливо, Кантові він явився з практики буденного життя»¹.

Балкон став традицією тому, що він є частиною буденності, і задля зміни тенденцій та вже сформованих правил варто передусім сконструювати нові моделі поведінки — як фактичної, так й у формі поширених естетичних стандартів. Треба розуміти, що брутално засклений балкон — це свідчення певної потреби; це не стільки вияв поганого смаку, скільки дилетантська поведінка в практиках будівельних змін з реконструкції балкона як частини оселі. Така форма поведінки зникне лише тоді, коли потреби містянина у відповідному просторі, який він облаштовує на балконі, буде діагностовано і враховано. Або це буде враховано забудовниками та архітекторами і запропоновано універсальні в єдиному стилі та дизайні варіанти заскленого балкона для конкретного будинку (такі практики вже досить поширені у світі — «безрамне скління»).

Балкон — частина нашого житла і поряд із тим ще й маркер соціального портрета міської громади, суспільства в цілому. За балконними трансформаціями цілком можливо спостерігати як за тенденціями економічних, політичних, культурних змін у суспільстві. Балкон — це відображення повсякденного життя, яке може стати ключем до вивчення пострадянських повсякденних практик, що дасть змогу наблизитися до розуміння сучасної української міської культури. Балкон в антропологічному, соціологічному та культурологічному ракурсах здатен бути знаковим простором діагностики соціальної системи, соціальних відносин та смаків. Уважний погляд та професійна оцінка балкона можуть не тільки посилити аналітичний та дослідницький арсенал наукових розвідок, а й бути корисними для практичного застосування в будівельних практиках та соціальних технологіях розбудови громадянського суспільства та свідомих містян.

Джерела

Доброва, Е.В. (2013). *Современные балконы и лоджии. Оригинальные идеи, новейшие материалы и технологии работ*. Москва: РИПОЛ классик. Отримано з: <https://online-knigi.com/page/219934>

Дом и семья: Краткая энциклопедия. (1988). Кишинев: Главная редакция Молдавской советской энциклопедии.

Кидуэлл, П. (2018). *Психология города. Как быть счастливым в мегаполисе* / Пер. с англ. Екатерины Поповой. Москва: Манн, Иванов и Фербер.

Котляр, Є. (2007). Архітектура «єврейської вулиці». Ї. «Гейрейський усе-світ Галичини», 48. Отримано з: <http://www.ji.lviv.ua/n48texts/kotlar1.htm>

1 Гуржи, К.Л. (s.a.). *Baukultur — будущее городов Украины?* URL: <https://uisgda.com/ru/baukultur-budushhee-gorodov-ukrainy.html> (Пер. з рос. — А. Петренко-Лисак).

Лоу, С. (2017). Як приватні інтереси захоплюють публічний простір: зонування, податки та інкорпорація огорожених спільнот. В: *(Не)задоволення публічними просторами. Урбаністичні студії* (с.с. 48–65). Київ.

Гуджабидзе, Т.И. (сост.) (1989). *Наши дом*. Кишинев: Тимул.

Эллард, К. (2016). *Среда обитания: Как архитектура влияет на наше поведение и самочувствие* / Пер. с англ. Москва: Альпина Паблишер.

Jaffe, R., Koning, A. de (2016). *Introducing Urban Anthropology*. London, NewYork: Routledge.

Отримано 20.03.2021

References

Dobrova, Ye.V. (2013). *Modern balconies and loggias. Original ideas, the latest materials and work technologies*. [In Russian]. Moscow: Ripol classic. Retrieved from <https://online-knigi.com/page/219934> [Доброва 2013]

Ellard, C. (2016). *Habitat: How architecture affects our behavior and well-being*. (original name: “Places of the Heart: The Psychogeography of Everyday Life”). [In Russian]. Moscow: Alpina Publisher. [Эллард 2016]

Gulzhabidze, T.I. (Comp.) (1989). *Our Home*. [In Russian]. Chisinau: Timul. [Гуджабидзе 1989]

Home and Family: A Brief Encyclopedia (1988). [In Russian]. Chisinau: Main editorial office of the Moldavian Soviet Encyclopedia. [=Дом и семья 1988]

Jaffe, R., de Koning, A. (2016). *Introducing Urban Anthropology*. London, New York: Routledge.

Keedwell, P. (2018). *Psychology of the city. How to be happy in a metropolis* (original name: “Headspace: The Psychology of City Living”). [In Russian]. Moscow: Mann, Ivanov and Ferber. [Кидуэлл 2018]

Kotliar, Ye. (2007). Architecture of the «Jewish street». [In Ukrainian]. *Ji. «Jewish all-world of Galicia»*, 48. Retrieved from: <http://www.ji.lviv.ua/n48texts/kotlar1.htm> [Котляр 2007]

Low, S. (2017). How private interests take over public space: zoning, taxes, and the incorporation of gated communities. [In Ukrainian]. In: *(Dis)Satisfaction with public spaces. Urban studies* (pp. 48–65). Kyiv. [Лоу 2017]

Received 20.03.2021

АЛЛА ПЕТРЕНКО-ЛИСАК, ТІНА ПОЛЕК

Балконний простір: антрополого-соціологічна розвідка

Архітектурні елементи та повсякденні практики взаємодії містян із ними є невіддільною частиною простору міста та його образу, тож аналіз балкона як соціального явища вимагає розгляду цього феномену у множинності його взаємозв'язків з міським простором та практиками його освоєння.

У статті подано антрополого-соціологічну характеристику балконної міської культури не в контексті архітектурних компонентів, а з огляду на повсякденні функції використання та переопанування балконів. Слово «балкон» обрано на позначення різних типів подібних до балконів просторових форм, включно з лоджіями, невеликими мансардами, еркерами тощо, оскільки «класичний» балкон в українській масовій забудові зустрічається найчастіше.

Автори розглядають причини, які змушують мешканців українських міст надавати своїм балконам доволі впізнаваний «вітчизняний» вигляд, визначаючи тим самим автентичні ознаки сучасних українських міст. На підставі вивченого досвіду запропоновано у форматі двох стратегій — тиску та заохочення — варіанти розв'язання такої містобудівної проблеми, як переобладнання та скління балконів.

Представлена теоретично-прикладна розвідка стосується передусім пострадянських українських балконів. Дослідження базується переважно на київських матеріалах, однак описані тенденції характерні для більшості міст України, незалежно від їхнього розміру і географічного розташування.

Ключові слова: балкон; простір; паразитна архітектура; місце

АЛЛА ПЕТРЕНКО-ЛЫСАК, ТИНА ПОЛЕК

Балконное пространство: антрополого-социологический поиск

Архитектурные элементы и повседневные практики взаимодействия горожан с ними являются неотъемлемой частью пространства города и его образа, поэтому анализ балкона как социального явления требует рассмотрения данного феномена в многообразии его взаимосвязей с городским пространством и практиками его освоения.

В статье представлена антрополого-социологическая характеристика балконной городской культуры не в контексте архитектурных компонентов, а с точки зрения повседневных функций использования и переосвоения балконов. Слово «балкон» выбрано для обозначения различных типов подобных балконам пространственных форм, включая лоджии, небольшие мансарды, эркеры и т.п., поскольку «классический» балкон в украинской массовой застройке встречается чаще всего.

Авторы рассматривают причины, которые заставляют жителей украинских городов придавать своим балконам довольно узнаваемый «отечественный» вид, задавая тем самым аутентичные признаки современных украинских городов. На основании изученного опыта предложены в формате двух стратегий — давления и поощрения — варианты решения такой градостроительной проблемы, как переоборудование и застекление балконов в формате двух стратегий.

Представленный теоретико-прикладной анализ касается прежде всего постсоветских украинских балконов. Исследование базируется преимущественно на киевских материалах, однако описанные тенденции характерны для большинства городов Украины, независимо от их размера и географического расположения.

Ключевые слова: балкон; пространство; паразитная архитектура; место

ALLA PETRENKO-LYSAK, TINA POLEK

Balcony space: anthropological and sociological study

Architectural elements and everyday practices of interaction of citizens with them are an integral part of the image and space of the city. That is why the analysis of the balcony as a social item requires its consideration precisely as a phenomenon in the multitude of its interrelationships with the urban space and the exploration practices.

The article presents the anthropological and sociological characteristics of the urban balcony culture not as an architectural component, but in the focus of the everyday functions of their use and re-exploration. The word «balcony» is chosen to denote various types of balcony-like spatial forms, including loggias, small attics, bay windows, etc., because the «classic» balcony in Ukrainian mass construction is the most common.

There is an outlined range of reasons that make the residents of Ukrainian cities fix a rather recognizable, so-called «domestic» look behind their balconies, thus creating authentic signs of modern Ukrainian cities. Based on the experience we have learned, we have proposed solutions to such an urban planning problem as the re-exploration and glazing of open balconies in the form of two strategies — pressure and encouragement.

The presented theoretical and applied study concerns primarily the post-Soviet Ukrainian balconies. The research is mainly based on Kyiv materials, but the described tendencies are typical for most Ukrainian cities, regardless of their size and geographic location.

A note on terminology: this text uses the word «balcony» for all types of spatial forms (rooms), including loggias and small attics, bay windows, etc. We realize that there are differences between these architectural elements, however, for convenience, and also because of the fact that the so-called «original» balcony is the most common in Ukrainian mass development, so the word «balcony» is used there as a generalizing term.

Keywords: balcony, space, parasitic architecture, place